

**ALEX.  
ȘTEFĂNESCU**

Eu și  
comunismul



## Moartea lui Stalin

Când a murit Stalin, la 5 martie 1953, eu aveam cinci ani și câteva luni. Cu câteva zile înainte, la aparatul de radio al familiei (un Telefunken, cu carcasă de ebonită și cu deschizătura difuzorului acoperită de pânză), ascultasem, alături de părinții mei, bătăile inimii lui Stalin, transmise, în scop propagandistic, de la Moscova. Sovieticii erau convingși că pulsul precar al liderului lor îi va impresiona pe adeptii comunismului din întreaga lume și îi va solidariza în jurul muribundului. În ceea ce mă privește, nici nu știam pe atunci ce înseamnă aparatul cardiovascular și circulația sangvină: mi-l reprezentam pe Stalin ca pe o vietate uriașă care pulsa în întregime, spasmodic, și era pe cale de-a muri.

Când vietatea de acolo, de departe, chiar a murit, vocea solemnă și imperativă a crainicului ne-a anunțat că într-o anumită zi și la o anumită oră peste tot în lume va trebui să se păstreze un moment de reculegere. În ce consta el? Fiecare avea obligația să rămână nemișcat acolo unde se afla și să nu scoată o vorbă, vreme de aproximativ un minut. În ziua și la ora fixate, părinții mei, vecinii, trecătorii de pe stradă – toți s-au conformat acestei obligații. M-am conformat și eu, cu sentimentul că îndeplinesc o cerință sacră, venită de undeva, din cerul necuprins: și am fost profund indignat observând că... găinile din curte continuau să se plimbe, să scormonească prin gunoaie și să cârâie, ca și cum puțin le-ar fi păsat de imperativul celest.

Indignarea mea la adresa găinilor ireverențioase a rămas ca o anecdotă în tradiția familiei. Dar, în afară de partea amuzantă, momentul cuprindea și o revelație: am înțeles pe loc, așa cum poate înțelege un copil, foarte clar, foarte intens și totuși aconceptual, că există o rețea de obligații în care sunt prinși, fără scăpare, numai oamenii, în timp ce toate celelalte vietăți nici n-o iau în considerare. Eu stăteam nemișcat și mut, ca să omagiez amintirea lui Stalin, iar în jurul meu găinile, cum am mai spus, își vedeau de ale lor; în plus, muștele se agitau voioase în aer, o pisică își freca spinarea cu voluptate de un burlan, florile de gura-leului vibrau ușor, îmbătate de soare. Sacralitatea momentului nici nu le atingea pe toate aceste ființe și, din cauza termenului de comparație oferit de ele, momentul însuși părea puțin ridicol.

Acestea s-au întâmplat la Lugoj, unde părinții mei au locuit temporar. Când s-au întors în Bucovina și s-au stabilit pentru multă vreme la Suceava, iar eu am început școala, am făcut alte descoperiri de ordin „politic“. Am descoperit, de exemplu, ce paradisiac-mătăsoasă este „cravata roșie de pionier“, pe care mi-a legat-o la gât, în clasa a III-a, „tovarășa instructoare“ Strâmbu. Stăteam în fața clasei, alături de alți elevi care fuseseră și ei „făcuți“ pionieri în aceeași zi, și, paralizat de emoție, priveam fix podeaua dată cu terebentină. Eram bucuros și simțeam că toată lumea aștepta să-mi exprim bucuria. Și atunci am găsit, cu o inventivitate care-mi este caracteristică, un mijloc original și convingător de a-mi face cunoscută starea sufletească. În loc să repet, asemenea colegilor mei, cuvintele dictate cu o zi înainte de învățătoare („Mulțumesc din inimă partidului...“), mi-am mângâiat cu mâna dreaptă cravata și am

lipit-o de piept, în dreptul inimii. Am produs o puternică impresie. Instructoarei i-au dat, pur și simplu, lacrimile.

Azi fac o involuntară grimasă de dezgust când îmi aduc aminte cum îmi flutura la gât cravata, ca o năframă ieftină și deocheată primită în dar de o femeie fără prea multă minte de la un militar din armata de ocupație. Dar atunci îi iubeam roșul mătăsos, despre care credeam că mă integrează într-un fluviu al viitorului, format din raze de lumină, stele de rubin în cinci colțuri, statui ale lui Lenin și sputnici.

Cam atât a durat aderența mea sinceră la comunism: de la cinci ani și ceva la nouă ani. La scurt timp după ce am devenit pionier s-a întâmplat ceva care m-a trezit. La intrarea în școală, unde un grup de profesori controla în fiecare dimineață dacă avem unghiile tăiate și suntem tunși, dacă numărul matricol este cusut la locul lui, pe braț etc., s-a remarcat că nu aveam la mine prinsă la gât cravata roșie de pionier: o uitasem, nefericitul de mine, acasă. Am fost certat cu mare severitate și zgâlțâit, ca și cum făcusem o crimă. Aș fi purtat cravata din entuziasm, chiar și în timpul somnului, dar mi se părea absurd să o port din obligație. Din acea zi totul s-a schimbat în sufletul meu. În fiecare dimineață, acasă, când îmi legam la gât cravata roșie, simțeam că îmi leg la gât un ștreang, care avea să mă sufoce toată ziua.

## Vaierele din subsolul clădirii

Mă miră faptul că am remarcat repede, pe cont propriu, încă din copilărie, nefirescul stilului de viață comunist. M-am născut în 1947, *după* instaurarea regimului comunist în România (de către o armată de ocupație în complicitate cu oameni din România cinici sau de un idealism infantil), nu trăisem nici măcar o zi în perioada *dinainte* și nu aveam un termen de comparație.

Părinții nu mi-au vorbit niciodată despre inumanitatea sistemului politic în care mă trezisem la viață. Se gândeau – mi-au explicat mai târziu – că mi-ar face rău dacă m-ar grăbi să-mi pierd inocența. Și chiar că așa pune în pericol întreaga familie, fiindcă așa fi povestit tuturor ce am aflat de la ei.

În Occident n-am călătorit niciodată, până în 1989. Nu aveam în minte ideea că sunt locuri în lume în care se trăiește *altfel*. Nici nu eram în stare să-mi imaginez că se poate trăi și altfel decât în România.

Mai erau cărțile, din care așa fi putut să mă informez. Dar, când am început eu să citesc, cărțile fuseseră deja triate cu grijă de ideologii PCR (ideologii!... de multe ori niște incapabili, complexați; ei urau cărțile în general, nu numai cărțile care nu conveneau propagandei comuniste). Din poemul „Împărat și proletar“, în manualele școlare era prezentat numai discursul proletarului, tratat ca un discurs al lui Eminescu însuși. Reflecțiile împăratului – reacție la vociferarea răzvrătitului din tavernă – lipseau. Oricum,

pentru mine, atunci, împăratul era un personaj din basme, nu un om, și nu mi l-aș fi putut reprezenta.

În plus, cărțile care ar fi dat de gândit erau blindate cu prefețe, postfețe, note de subsol și adnotări care orientau autoritar lectura. Mi-aduc aminte că drama tinerei din romanul *Calea Victoriei* al lui Cezar Petrescu era prezentată ca un efect al decadenței clasei burgheze dinainte de război.

Nu exista, deci, nimic care să mă facă să înțeleg că trăiesc într-o *lume inversă*, într-un fel de negativ al lumii adevărate. Normal ar fi fost să iau comunismul drept mediul meu natural de existență, singurul posibil, și să evoluez în conformitate cu regulile lui. Posibilitățile de adaptare ale oricărei ființe sunt nelimitate. Se credea, de pildă, că în zonele din adâncurile mării unde se depozitează deșeuri radioactive dispare orice formă de viață. Dar Jacques-Yves Cousteau a identificat în mediul acvatic vietăți care asimilează chiar acele deșeuri și le utilizează în metabolismul lor.

Ignoranța mea în ceea ce privea situația politică în care trăiam era compactă, nu știam nici măcar că eram ignorant. Aveam opt sau nouă ani când, trecând prin fața unei clădiri mari și austere chiar din centrul orașului Suceava, numită în limbajul curent al sucevenilor „tribunalul“, am auzit un fel de vaier de la subsolul clădirii. Pe treptele largi de la intrarea în clădire stătea un portar, care nu părea impresionat de straniul „sonor“ al clădirii, asemănător uneori cu vâjâitul vântului, iar alteori cu niște urlete înăbușite. Mă urmărea doar cu privirea, cu o vagă curiozitate. M-am dus în spatele clădirii. Era și acolo o intrare, păzită însă nu de un portar, ci de un soldat. Acela, cu arma ținută oblic în față, părea încremenit. Iar sunetele lugubre se auzeau mai tare, dar nu foarte tare. Veneau de undeva de la subsol și

răzbăteau afară prin câteva ferestruici, aflate la jumătate de metru de sol.

N-am să uit niciodată acel vuiet al suferinței, acea expresie sonoră ultimă a deznădejdii, urcând parcă din adâncul Iadului.

În zilele următoare am dus acolo și câțiva prieteni de vârsta mea. Ei au confirmat că se aude ceva înfricoșător, dar nu știau ce. Cu timpul, pentru că niciun matur n-avru să ne explice despre ce e vorba, ne-am confecționat noi înșine diverse explicații fanteziste: că acolo este o cale de acces secretă spre lumea dracilor sau că subsolul clădirii este bântuit de fantomele ostașilor căzuți pe câmpul de luptă în timpul lui Ștefan cel Mare.

Ce rușine îmi este acum – când știu că în încăperile de sub clădire, în partea păzită de soldat, erau torturați deținuți politic, îndeosebi elevi și studenți – că în vremea aceea am rămas străin de suferința lor îngrozitoare.

Citesc în cartea unui fost deținut politic, Dumitru Bordeianu, intitulată *Mărturisire din mlaștina disperării*:

„[...] în jurul datei de 25 iunie 1948, iată-ne depuși în vestita închisoare Suceava și încarcerați în celula 59 de la subsol, pe latura de nord. [...] în această celulă am simțit pentru prima dată apăsarea spațiului, pierderea libertății și durerea ruperii legăturii cu cei dragi. [...] Aici am suportat bătăile și chinurile anchetei...”

Din cartea altui deținut politic, Neculai Popa, *Coborârea în Iad*, aflu cum anume decurgeau torturile la închisoarea din Suceava:

„[...] După ce mi-au scos pantofii din picioare, au început bătaia la tălpi cu ciomagul, apoi cu bastoane de cauciuc. Ca să nu se audă prea tare gemetele, aveau obiceiul să ne

astupe gura cu un ciorap, asemenea unui căluș. Această operațiune se făcea tuturor, având și scopul de umilire a celui anchetat. Când vedeau că picioarele se învinețesc și se umflă, erai dat jos de pe masă și, după ce erai dezlegat, te obligau să alergi prin cameră sau sală, pentru a se pune în mișcare sângele prin țesuturile strivite. În timpul alergării, continua bătaia cu ciomagul, cu pumnii și cu picioarele în felul următor: anchetatorii se așezau pe sală sau în cameră, dacă era mai mare, în linie dreaptă sau semicerc, având între ei o distanță de 2-3 metri, iar victima era obligată să alerge prin fața lor. Când începea alergatul, primul anchetator îți dădea o lovitură de picior în burtă sau ficat, cum se nimerea, încât de durere te aplecai fără să vrei în jos, cu mâna la locul unde erai lovit. În timp ce alergai încovoiat de durere, al doilea te lovea cu ciomagul în spate. În urma loviturii primite, încercai să te îndrepti sau chiar să te lași pe spate, timp în care al treilea anchetator îți aplica o nouă lovitură de picior la ficat sau burtă, care din nou te făcea să te apleci de durere în față, dându-i posibilitatea următorului să te lovească cu ciomagul de-a lungul spatelui.“

Iar eu nu știam nimic, nimic, nimic despre toate acestea. Vara treceam vesel pe lângă tribunal, împreună cu copii de vârsta mea, la fel de veseli, nerăbdători cu toții să ne scăldăm în râul Suceava. Iar iarna alunecam voios pe patine prin dreptul ferestruicilor sumbre.



## Cazemata de pe deal

Am înțeles foarte repede, pe cont propriu, încă din copilărie, că modul de a trăi al oamenilor din jurul meu avea ceva nefiresc – uneori absurd – și mă mândresc cu această precocitate. Ea se datora probabil unei vitalități înnăscute și unei comunicări directe cu natura, imună la ideologii. Prin comparație cu demnele păduri de fag din jurul Sucevei sau cu alunecarea la vale, pe prundiș, a apei Moldovei, îmbătată de propria libertate, oamenii mi se păreau umili și împiedicați. Tocmai ei!

Dar nu sunt deloc mândru de mine când mă gândesc *ce mult timp mi-a luat* ca să înțeleg de ce se trăia așa. Ca să aflu că nu era vorba despre un joc al întâmplării, ci despre rezultatul funcționării unui sistem. Abia ca student, pe la 19 ani, când am fost anchetat de Securitate, aveam să trăiesc o revelație: acțiunea de slujire și mortificare a oamenilor era *organizată și instituționalizată* (până atunci nici nu știusem că există Securitatea!).

Dar, înainte de acest accident biografic, multă vreme, cam un deceniu, m-am scâldat fericit în propria inconștiență. Aveam momente de respingere, de indignare, dar niciodată unul de înțelegere a situației. Pentru tot ceea ce era urât în jur îi găseam vinovați pe maturi, care, credeam eu, *nu voiau* să trăiască frumos. În loc să se îmbrace în haine colorate atrăgător, inspirându-se din cromatica florilor și a fluturilor, preferau o îmbrăcăminte cenușie,

cum nu mai văzusem în natură decât la viețuitoarele care trăiesc în galerii subterane, ca hârciogii sau cârțițele. În loc să-și lase fața inundată de soare și să râdă din toată inima, mergeau pe stradă cu privirea în pământ, încruntați. În loc să-și vorbească unii altora cu plăcere, bucuroși că s-au întâlnit, răspundeau circumspecți la întrebări sau nu răspundeau deloc.

Nu puteam asimila ideea că oamenii depind de ereditate, de constrângeri sociale, de hazard și credeam că totul este o problemă de voință. Mă uitam dezaprobat la câte un necunoscut cu nasul strâmb sau cu urechi clăpăuge, considerându-l vinovat de felul cum arată. Ar fi fost de-ajuns să vrea să-și schimbe înfățișarea și și-ar fi schimbat-o.

Citeam cu neșă literatură, lăsându-mă transportat în realitatea ei fictivă. Când ai mei, noaptea, îmi cereau să dorm, stingeam lumina, mă acopeream până peste cap cu plapuma și continuam să citesc pe ascuns, la lumina unei lanterne. Literatura mi se părea mai viață decât viața; nu înțelegeam ideea lui Eminescu: „În zădar în colbul școlii,/ Prin autori mâncați de molii/ Cauți urma frumuseții/ Și îndemnurile vieții/[...]/ Ci trăiește, chinuiește/ Și de toate pătimește/ Ș-ai s-auzi cum iarba crește.“ Și în cărți se aude creșterea ierbii...

La începutul fiecărui an școlar, citeam, în câteva zile, întregul teanc de manuale pe care mi le cumpăra tata. Îmi plăceau la fel de mult, mă pasionau toate disciplinele școlare.

Cu aceeași curiozitate nestăvilită exploram, singur sau cu prietenii mei de atunci, împrejurimile orașului. Rătăceam prin păduri în care domnea un întuneric verde, mă scaldam

în râuri cu ape reci și limpezi săgetate de pești argintii, urcam pe dealuri prietenoase, acoperite de iarbă.

Din când în când, pe neașteptate, în relația mea cu oamenii, se întâmpla ceva straniu, care îmi depășea capacitatea de înțelegere și mă neliniștea. Apoi, în scurtă vreme, uitam, îmi regăseam armonia interioară și bucuria de a trăi.

O asemenea întâmplare am trăit ca elev de liceu, pe la 16 ani (aproximativ în 1963), când împreună cu prietenii mei de atunci, Vladimir Găitan (viitorul actor) și Ștefan Pânzaru (fratele viitorului caricaturist Mihai Pânzaru-Pim), am găsit pe un deal un șanț scurt și adânc pe care l-am declarat „cazemată“. Eram sub influența filmelor de război sovietice. Ne plăcea să avem un secret al nostru și, când voiam să fumăm neștiuți de nimeni sau să discutăm despre fete, acolo ne duceam. Cuvântul de ordine era „hai la cazemată“. După câteva săptămâni, profesorii din conducerea liceului au fost chemați *undeva* să dea explicații. Apoi, la școală, ne-au chemat ei pe noi în cancelarie să dăm explicații. Ne-au întrebat dacă la cazemată aveam arme, dacă acționam conform unui plan, dacă ne îndruma cineva. Uimiți, i-am asigurat că totul era un joc inofensiv, dar a fost în zadar. Aveau o gravitate nefirească, transpirau, se uitau sumbru la noi. Unul singur dintre ei, directorul-adjunct Costache Pricop (tatăl viitorului critic literar Constantin Pricop, în prezent profesor universitar la Iași), uitându-se atent la mine și văzând ce eforturi făceam să nu izbucnesc în râs, a înțeles situația și a încercat să-i liniștească pe ceilalți. N-a fost ușor. Până la urmă s-a luat hotărârea ca directorul-adjunct să meargă împreună cu noi „pe teren“, la „cazemată“, și să facă un raport scris despre ce a constatat acolo.

Rămâne de neuitat, pentru mine, ziua în care ne-am dus toți patru, directorul-adjunct și noi, cei suspectați de activitate subversivă, la fața locului. Am urcat în șir indian, tăcuți, până în vârful dealului. Era soare, o adiere de vânt făcea să se unduiască iarba mătăsoasă, se auzea ciripit de păsări. Și, în loc să ne bucurăm de acest moment frumos, irepetabil, al vieții noastre, mergeam apăsăți de o absurdă îngrijorare, ne bănuiam unii pe alții de ceva neclar, simțeam că atunci n-am putea pentru nimic în lume să alergăm în ce direcție ar vrea fiecare pentru că eram legați toți patru cu un lanț invizibil.

Mi-era clar că nu greșisem cu nimic. Totuși, un sentiment de vinovăție își făcuse loc în sufletul meu, un sentiment de vinovăție în absența unei vine, cu mult mai apăsător decât unul justificat de o abatere reală de la reguli.

Costache Pricop, cu un remarcabil bun-simț, *știa* că nu va găsi nicio armă în „cazemată“. Când am ajuns la destinație, s-a uitat formal în șanț și, brusc obosit, a ridicat din umeri și a făcut cale întoarsă, cu noi în urma lui, la școală. După un timp, pe drum, ne-a spus doar atât: „În viitor, să fiți mai atenți la ce vorbiți!“

## Lecție de învățământ politic cu bunica

La câțiva ani după ce fusesem făcut pionier și așteptam cu nerăbdare să cresc ca să devin membru al Uniunii Tineretului Muncitoresc (în timpul lui Ceaușescu organizația avea să fie redenumită, Uniunea Tineretului Comunist), am încercat să o conving pe bunica mea din partea mamei să se înscrie în „gospodăria agricolă colectivă”. Roșesc și acum când îmi aduc aminte momentul și îmi cer iertare, în gând, bunicii, care de mult nu mai e în viață.

În fiecare vacanță de vară, eu și frații mei, o fată și un băiat, amândoi mai mici decât mine, păraseam Suceava și petreceam trei luni la țară, în satul Boroaia dintre Fălticeni și Târgu-Neamț, la trei-patru kilometri de râul Moldova. Bunica, fără bărbat, avea o grădină mică, de flori și zarzavaturi, în jurul casei și mai avea, undeva, la marginea satului, dincolo de zona locuită, un ogor lung și îngust, de un sfert de hectar, pe care cultiva porumb (cucuruz) și fasole; fasolea se agăța de plantele de porumb ca de araci. Din loc în loc, mai creșteau pe ogor și dovleci (bostani), din care noi, copiii, fără să fi auzit de Halloween, făceam cranii vesel-lugubre, cu găuri în loc de ochi, nas și gură.

Bunica își iubea ogorul. Îi lua o oră ca să ajungă pe jos de acasă și până la el, cu sapa pe umăr și cu o trăistuță cu merinde în mână. Se simțea mândră că, așa a nimănu cum ajunsese în urmă cu mai mulți ani, era și ea în rând cu lumea. Pe drumul spre țarină se alătura unor cunoscuți, și